

FANLARNI INTEGRATSIYALAB O'QITISHNING PEDAGOGIK, PSIXOLOGIK VA METODIK ASOSLARI

Q.T.Boltayeva
G.T.G'aybullayeva
N.J.Raxmatova

Buxoro shahar kasb -hunar maktabi o'qituvchilari

"Integratsiya" atamasi nomi jihatdan yangi bo'lib, mazmun va mohiyati jihatdan o'zaro tarixga ega. Koinotda, jamiyatda, hayotda, turmushda va ishlab chiqarishda, ta'limda, ya'ni mikro olamdan tortib makro olamgacha integratsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Integratsiya-juda keng ma'nodagi tushuncha. Bugungi kunga kelib, insoniyat integratsiya jarayonining mohiyatini yaxshi anglash, uning rivojlantiruvchi funksiyalarini amalda qo'llay olish natijasidagina sayyoramizdagi muhim ekologik muammolarini hal qila olish, hayotni saqlab qolishi mumkinligini anglagan holda, unga ehtiyoj zarurligini sezmoqda. Bu muammolarni hal qilishda, ayniqsa, pedagogikaning, ta'limdagi integratsiya jarayonining muhimligini ko'pchilik mamlakat olimlari tomonidan tahlil qilinmoqda. Integratsiyaning ta'limdagi nazariy va amaliy jihatdan muhimligi juda qadimdan ma'lum.

"Integratsiya" so'zi lug'atda lotincha "tegrac" so'zidan olingan bo'lib, qayta qurish, tiklash, to'ldirish ("integr"— to'liq, butun, yaxlit) degan ma'noni anglatadi. Xususan Qo'shchanov M.K., Akobirov S.T., Adxamova N.A va b. "Ruscha o'zbekcha lug'at"ida (1983) "integratsiya" - bog'langan holda rivojlantirish, "integrirovat — bir butun qilib birlashtirmoq, yaxlit holga keltirmoq— deb bayon qilingan. Binobarin integratsiya deganda, alohida elementlarini yig'ib. ularni birlashtirish, yahlit holga keltirish deb tushunish mumkin. Shuningdek, ko'pchilik olim va metodistlar integratsiya muammosining mazmun mohiyatini aniqlash bo'yicha fikr berganlar.

Hozirgi kunda "integratsiya" tushunchasining aniq ta'rifi, metodik adabiyotlarda, bu muammo bo'yicha shug'ullangan olimlar tomonidan bir -biriga yaqin bo'lgan ta'riflarda berilgan. Xususan N.S.Svetlovskaya integratsiyani "aniqlangan bir jinsli elementning turli birlikda bo'lgan bir nechta bo'laklaridan yangi butun narsani (o'quv 7 predmetlari, faoliyat turlarini) yaratish, keyin esa, bu element bo'laklarini ilgari mavjud bo'lmagan alohida yahlit sifatga birlashtirish" deb tushunadi. Integratsiya bir nechta o'quv predmeti materiallarini, metodikaning vazifasi va yagona maqsadiga tabiiy bo'ysundirish asosida tuzish usuli - deb ta'riflaydi.

L.N.Bakareva "integratsiya" tushunchasini shunga o'xshash talqin qiladi. U integratsiyani fanlarni aloqasi va yaqinlashishi sifatida ochib beradi. "Integratsiya-fanlararo aloqa, o'qitishni yangi sifat darajaga ko'taruvchi, ya'ni bir butun "bilimlar monoliti" ni yaratishga imkon beruvchi vosita" deb ta'rif beradi. YU.M.Kolyaginning fikriga ko'ra, "integratsiya" tushunchasini ikki xil ma'noda anglash mumkin. Birinchisiga ko'ra, "integratsiya" — deganda, atrof muhit haqida yaxlit tasavvurni

yaratish (bu yerda integratsiya, o'qitish maqsadi sifatida qaraladi). Ikkinchisiga ko'ra, integratsiya- o'qitish vositasi sifatida qaralib, predmetlardagi bilimlarni yaqinlashtiruvchi umumiy platformani topish vositasi sifatida).

Integratsiya ta'riflari "Integratsiya"—bir nechta o'quv predmeti materiallarini, metodikaning vazifasi va yagona maqsadiga tabiiy bo'ysundirish asosida tuzish usuli N.S.Svetlovskaya. "Integratsiya"-fanlararo aloqa o'rnatishning yangi sifati darajasiga ko'taruvchi, bir butun bilimlar "monoliti"ni yaratishga imkon beruvchi vosita L.N.Bakareva. "Integratsiya" predmetlararo bog'lanishning eng yuqori darajasi, umummetodologik prinsiplar asosida muammoni kompleks o'rganish yo'li LT.Tarasov. "Integratsiya"-atrof-muxitni, yahlit tasavvurni, predmetlardagi bilimlarni yaqinlashtiruvchi umumiy platformani topuvchi vosita. YU. M.Kolyagin. Insoniyat tarixiga, jumladan fan tarixiga nazar tashlasak, fanlar kishilarning amaliy ehtiyojlari tufayli yuzaga kelib so'ngra "shoxlab" o'sib rivojlana borgan, vaqt o'tishi bilan fanlarning defferensiyasi-tarmoqlanishi yuzaga kelgan. Inson 8 ongining rivojlanishi, aql tafakkuri bilimlarga umumlashtirish ko'zi bilan qaragan.

Integrallash qomusiy ajdodlarimiz Zardo'shtiy, Aristotel, Muso al-Xorazmiy, al-Farobiy, Axmad al-Farg'oniy, Abu Rayxon Beruniy, Ulug'bek kabi o'nlab ma'naviy yuksalish davrini daholarining g'oyalarida yuzaga kelgan. "Integratsiya" tushunchasi bevosita XVIII asrlarda G.Spenser tomonidan o'z qo'lyozmalarida qo'llanilgan. Integratsiya tushunchasining mazmuni keng qamrovli bo'lib, koinotdagi jismlararo mujassamlashuvdan tortib, fanlararo bilimlarning integratsiyalashuvigacha ob'ektiv tarzda qaraladi. Integratsiyalashuv ob'ektlari Fan doirasida mavzulararo fanlararo tadqiq etilayotgan ob'ektni integrativ xolda o'rganish, ob'ektni xar tomonlama aloqalar, munosabatlar jihatlarini mukammal bilishga imkon beradi. Ilmiy nuqtai nazardan qaraganda, integratsiyaning asosini olamning yaxlitligi uni tashkil etuvchi elementlarning o'zaro aloqadorligi, o'zaro munosabatlari tashkil etadi. Pedagogik, ta'limiy jihatdan esa integratsiya, uzviylik, fanlararo va o'zaro aloqadorlikni ifodalaydi. U o'zaro bir—birini to'ldiruvchi, kengaytiruvchi, chuqurlashtiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Fan-texnika va ishlab chiqarish Ta'lim tuzilishi 9 O'quv predmetlari mazmunining, eng kamida, DTS darajasida sintezlovchi, mantiqan tugallangan natijasi xisoblanadi. Integrativ yondashuv, o'rganilayotgan ob'ektni yaxlit tizim shaklida, xar tomonlama aloqadorlik nuqtai nazardan o'rganishni talab etadi. O'tmishdagi ko'pgina allomalar, o'z asarlarida Koinot, Yer, o'simlik, inson va hayvoalarning tuzilishi, yashash sharoiti bir—biriga bog'liqligi haqida ma'lumotlar keltirib integratsiyaning insonpavvarlik, ekologik aspektlariga alohida e'tibor berishgan.

Eramizdan oldingi VII—VI asrlarda yashab o'tgan xorazmlik Zardusht "Avesto" kitobida Koinotning insoniyatga ta'sirini, ona zaminni undagi suv, tuproq, havoni asrash to'g'risidagi fikrlari ular haqidagi hozirgi zamon tasavvurlari uchun ham qimmatlidir. Jumladan, buyuk alloma Muxammad al—Xorazmiyning "Kitob surat—al—arz" asarida, yerning asosiy boyliklari, ulardan oqilona foydalanish kerakligi, inson sog'ligi tabiat bilan bog'liqligi to'g'risidagi muxim ekologik muammolar haqida

yaxshi ma'lumotlar berilgan. Abu Rayxon Beruniy o'zining "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida, insonning egallashi lozim bo'lgan tarix, handasa, riyoziyot, falakiyot, falsafa fanlarining ahamiyatini, "Saydana" asarida, borliqni o'rganishda, ularning ob'ektlarining o'zaro aloqasi xaqida malumotlar keltirib o'tgan.

Mir Alisher Navoiy asarlarida xam inson, har tomonlama bilimga ega bo'lib, tabiatga ongli munosabatda bo'lishi kerakligi ko'rsatib o'tilgan. Uning 1484 yilda yozgan "Sabbai sayyor" (Yetti sayyora) dostonida osmondagi yetti sayyora bog'liq holda haftaning yetti kunining kelib chiqishining tarixi, tabiat bilan insonlar o'rtasidagi muvozanatning buzilishi, asarning bosh qahramoni— Bahromdek har tomonlama yetuk bilimga ega bo'lmasa, yomon oqibatlarga olib kelishi qayd qilingan. Fan va texnikaning rivojlanishi, hosilaviy fanlar sonining ko'payishiga, axborotlar hajmining keskin ortishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, XX asrga kelib, fanlardagi differensiyalashuv — tabaqalashtirilish ta'limda o'quvchi va talabalarni 10 fan va texnika yangiliklaridan xabardor qilish masalasida integrativ yondoshishga katta ehtiyoj tug'dirmoqda. Ona zaminimizdagi global ekologik muammolar, hozirgi zamonning keskin ijtimoiy muammolaridan biriga aylandi. Tabiiy muxitni, insonni muhofaza qilish muammosi, uni har tomonlama barkamol, ma'naviyatli bo'lish ma'suliyatini his etishini, keng bilimga ega bo'lishini taqozo etadi. Psixologlarning uqtirishicha idrok qilishning asosiy turi bu kuzatishdir, I.P.Pavlov ta'biri bilan aytganda, kuzatuvchanlik — ilmiy bilishning asosiy sharti hisoblanadi. Shuning uchun ham, o'quvchilarni tabiatga olib chiqish, kuzatishlar olib borish, uning go'zalligini his qilish, undan bahramand bo'lish, uni sevish va e'zozlashga o'rgatishi lozim. U miyaning ish faoliyati tizimli integratsiyalashgan axborotlarga bog'liq —degan edi.

Psixolog B.G.Ananeva "Axborotlarni integrallashning psixofiziologik konsepsiyasi"da integratsiya tufayli individning o'z- o'zini boshqarish qobiliyatining ortishi, umumlashtirish modelida fikrlashi, ijodiylikning shakllanishini isbotlagan. S.L.Rubinshteyn integratsiya masalasini echishda fikrlash xodisani bog'liqlik yo'llarini analiz qilishdan va keyingi bosqichida sintezlashdan iborat deb ko'rsatadi. YA.A.Komenskiy insonni tabiatning—bir qismi hisoblab, ta'lim tabiatda asoslanishi va bolaning yosh xususiyatiga muvofiq kelishi kerak degan g'oyani ilgari suradi.